

Ladugården vid Hammarby herrgård

Södra Husby 1:41, Nora kommun och socken, Västmanland

Restaurering av ladugården, etapp 3, 2009

Anna Rodin

Örebro läns museum
Rapport 2010:15

Innehållsförteckning

Inledning	3
Översiktlig beskrivning	3
Administrativa uppgifter	5
Byggnadsbeskrivning	6
Ladugården vid Hammarby herrgård	6
Etapp 1	6
Etapp 2	6
Före åtgärd, etapp 3	6
Utförda åtgärder	7
Antikvarisk kommentar	10
Bilddokumentation	11
Fotoprotokoll	11
Bilder före åtgärder	12
Bilder under arbetets gång samt efter åtgärder	14

Omslagsbild: Sydvästra och sydöstra sidan, arbetet är nästintill färdigt OLM_2008_39_77

Inledning

Översiktlig beskrivning

Hammarby bruk var ett av de mer betydande järnbruken i Nora bergslag och under 1800-talet var det ett av de största bruken i Norabygden. Anläggningen utökades och en masugn uppfördes 1858 och ett martinverk tillkom på 1880-talet. Den industriella verksamheten lades dock ner 1923.

Det som idag återstår av bruksmiljön är bl a det övergivna martinverket och de övervuxna resterna efter masugnen med tillhörande rostugn samt en del husgrunder och slagg. Även Hammarby herrgård finns kvar. Herrgården uppfördes under 1700-talets första hälft men fick sitt nuvarande utseende vid en ombyggnad i början av 1800-talet. Tillsammans med tillhörande ekonomibyggnader bildas en viktig kulturmiljö. En av ekonomibyggnaderna utgörs av en mycket stor, fyrkantig och tornförsedd ladugård, i sitt slag unik i länet. Ladugården var mycket förfallen och ett större arbete med dess restaurering påbörjades år 2007 och fortsatte under år 2008. Fastighetsägaren erhöll för dessa arbeten statliga medel i form av byggnadsvårdsbidrag. Under etapp 1, 2007, inriktades arbetet på torndelen och under etapp 2, 2008, inriktades det på sydvästra längan. Till viss del påbörjades även arbetet på den sydöstra längan.

2009 beviljades fastighetsägaren statliga medel i form av byggnadsvårdsbidrag för det fortsatta arbetet med restaureringen, etapp tre. På uppdrag av Länsstyrelsen i Örebro län har Örebro läns museum utfört den antikvariska kontrollen som skett genom besök på plats under arbetets gång samt i samband med slutbesiktning. Arbetet har följt de anvisningar som lämnats inför och under arbetets gång.

Entreprenörer har varit Bygg & Entreprenad i Örebro AB och Anders Dahl Plåt & Ventilation.

Arbetet har till stor del bestått i det fortsatta arbetet med de åtgärder som påbörjades under etapp 2, 2008. Det har bl a omfattat tillverkning av nya portar, fönsterrenovering samt nytillverkning av fönster, nytillverkning av urtavlor och körbryggor samt dräneringsarbeten mm.

Vid slutbesiktningen kunde konstateras att av de arbeten som ej var klara vid slutbesiktningen av etapp 2 återstod endast att montera några extra stag för hängrännor.

Av etapp 3 återstod följande arbeten:

- färdigställning och montering av två nytillverkade ytterportar till sydvästra sidan*
- montering av diverse smidda beslag, haspar, skjutreglage mm till nya fönster och portar*
- framtagning av smidda krokar för förankring av körbryggor i grund*
- tjärstrykning av körbryggornas virke*

Återstående arbeten skulle vara klara inom 14 dagar efter slutbesiktning.

Arbetet har skett enligt Länsstyrelsens beslut och enligt de antikvariska anvisningar som lämnats. Slutbesiktningen skedde 2009-12-04 och samtliga arbeten bedömdes vara mycket väl utförda och godkändes ur antikvarisk synvinkel.

Administrativa uppgifter

Fastighetsbeteckning:	Södra Husby 1:41
Fastighetsägare:	Botåns Kraft AB, Hans Teimert
Bidrag:	Högst 50% av de kulturhistoriskt motiverade överkostnaderna, dock högst 175 000 kronor
Byggentreprenörer:	Bygg & Entreprenad i Örebro AB Anders Dahl Plåt & Ventilation
Antikvarisk kontrollant/medverkande:	Charlotte Gustafsson, Örebro läns museum
Rapportsammanställare:	Anna Rodin, Örebro läns museum
Utförandeperiod:	Hösten 2009
Antikvarisk kontroll:	2009-10-27
Slutbesiktning:	2009-12-04
Diarienummer:	2008.220.103
Registrerade bilder:	OLM_2008_39_51-82 Charlotte Gustafsson, Örebro läns museum

Byggnadsbeskrivning

Ladugården vid Hammarby herrgård

Hammarby ligger vid Järleån, ett par kilometer öster om Norasjön. I början av 1600-talet anlades på platsen en stångjärnshammare. Verksamheten expanderade och bruket var under 1800-talet ett av de största i Norabygden. 1923 lades bruket ned och idag återstår endast lämningar efter den en gång så betydelsefulla järnframställningen. Till den f d bruksmiljön hör också herrgården från tidigt 1700-tal. I början av 1800-talet byggdes den om och fick det utseende den har idag. Kvar i miljön finns också brukskontor, smedskasern samt ekonomibyggnader. En av ekonomibyggnaderna utgörs av den stora, fyrårigade och tornförsedda ladugård, troligen uppförd på 1880-talet, som är föremål för rapporten. Tornet innehöll en spannmålstork. Ladugården är uppförd i tegel och sinnersten och stommen, vilande på en stengrund av granit, har putsad fasad i gul kulör.

Etapp 1

Under år 2007 inriktades insatserna på ladugårdens torndel. Arbetet bestod i att åtgärda takkonstruktionen, lägga om plåttaket samt att renovera fönster och port. Även markarbeten och dränering runt byggnaden utfördes (Se ÖLM rapport 2008:3).

Etapp 2

År 2008 inriktades arbetet på den sydvästra längan. Arbetet bestod i att åtgärda takkonstruktionen och att lägga om taket. Arbetet omfattade också viss reparation av murverket och putsning av fasaden, nyttillverkning och renovering av fönster, jalousier och portar samt restaurering av takkupa (Se ÖLM rapport 2008:16). En del av dessa arbeten liksom vissa åtgärder som utfördes på sydöstra längan avsågs återupptagas och färdigställas under etapp 3.

Före åtgärd, etapp 3

Enligt beslut från Länsstyrelsen (Lst Dnr: 434-21212-2009) beviljades bidrag för nyttillverkning av nya portar och två körbryggor, nyttillverkning av två runda fönster samt två urtavlor till tornet samt renovering och nyttillverkning av fönster. I bidraget ingick också dräneringsarbeten.

Tak

Under etapp 2 monterades hängrännor och stuprör i aluminiumförzinkad plåt. På några ställen var rännorna i behov av extra stöd varför det beslutades att de skulle förses med uppstagande järn. Denna åtgärd skulle utföras under etapp 3.

På den sydöstra längan har det tidigare funnits fyra skullportar med stickbågeformad överdel. De finns med på äldre fotografier och spår efter dem kan även avläsas i byggnaden i form av valv. Dessa skall tas upp på nytt och under etapp 2 påbörjades detta arbete genom att två

öppningar togs upp i den södra delen av den sydöstra längan. Skullportarnas kupor kläddes med falsad, omålad, aluminiumförzinkad plåt. Runt kuporna har en ränna tillverkats för att leda ner vattnet mot hängränorna. Arbetet med skullportarna skulle fortsätta under etapp 3.

Dörrar och portar

I sydvästra längan finns två portar bestående av dubbeldörrar med stickbågig överdel. Dörrbladen har liggande panel på stående brädor. Den västra av de båda dörrarna är något större. Portarnas karmar är av gjutjärn. Dörrarna var delvis i dåligt skick, i huvudsak beträffande panelen där delar av den saknades. Arbetet med dessa påbörjades under etapp 2. Karmarna av gjutjärn rengjordes då och målades med järnmönja samt bensvart linoljefärg, både färgerna var av fabrikat Ottossons.

I sydöstra längan finns längst åt söder en enkeldörr med rakt överstycke. Dörren är klädd med liggande panel på stående brädor. Porten näst längst åt söder i samma länga består av en dubbeldörr med stickbågeformad överdel. Vardera dörrblad är klätt med liggande panel på stående brädor. Murverkets öppningar är också de stickbågeformade och karmarna är av trä. Troligen har enkeldörren längst åt söder tillkommit senare då dörröppningen för denna dörr har minskats med hjälp av brädor. Såväl dörrar som karmar var delvis i dåligt skick. I samband med etapp 2 nytillverkades de två dörrarna längst åt söder i sydöstra längan. Även karmarna nytillverkades. I stället för en enkeldörr, lika befintlig dörr längst åt söder, tillverkades en pardörr, lika den befintliga näst längst åt söder. Porten näst längst åt söder utformades i stort lika den befintliga. Till skillnad från tidigare utformning försågs båda dörrarna med isolering. Ett ramverk kläddes på insidan med stående brädor och på utsidan med liggande panel. Detta innebar att de nytillverkade portarna blev något tjockare än de befintliga. Nya beslag lika befintliga monterades. Under etapp 3 skall de monteras och behandlas med tjära.

Fönster

Tornets runda fönster (mot nordost samt sydost), liksom dess fönsterbleck i plåt, konstaterades under etapp 1 vara i mycket dåligt skick och bedömdes vara i behov av nytillverkning. Detta skulle åtgärdas i samband med etapp 3.

Fyra fönster i sydöstra längans markplan var i fokus för etapp 3. Tre av fönstren var i behov av nya karmar och samtliga fönsterbågar behövde bytas ut.

Övriga arbeten

Tornet hade tidigare två urtavlor och enligt beslut skulle tornet förses med nya.

Sydvästra sidans portar var vidare i behov av att förses med körbryggor.

Utförda åtgärder

Tak

Hängränor i aluminiumförzinkad plåt monterades på tornets alla sidor, utformade lika de som monterats på takkupa.

Vid slutbesiktningen hade ännu ej de extra stagen till hängrännorna monterats men enligt entreprenören skulle detta utföras inom 14 dagar från slutbesiktning.

De nya skullportarna gjordes till exakta kopior av förlagan. Innanför skullportarna sattes fönster i syfte att göra utrymmet mer användbart för dagens behov. De försågs med skjutregel, vilket fanns tidigare, samt med handsmidda krokar för låsning i karm liksom med hasp för att kunna ställa upp dörren. De nytillverkade, tvådelade portarna, behandlades med gyllenbrun, dalbränd trätjära, fabrikat Claessons.

Dörrar och portar

Arbetet med nytillverkningen av portar och dörrar hade redan påbörjats vid första besiktningen. För de påbörjade åtgärderna hade de antikvariska anvisningar som lämnades i samband med etapp 2 använts som utgångspunkt. Färdigställningen och monteringen av de två nytillverkade ytterportarna till sydvästra längan återstod vid slutbesiktning. Enligt anvisning skulle de behandlas med dalbränd trätjära i gyllenbrun kulör, av fabrikat Claessons. Portarna hade redan, under 2008, kompletterats med nya, isolerade innerdörrar. Ett avsteg från de antikvariska anvisningarna gjordes på portarna. Istället för den typ av trästomme som godkänts och tillämpades på portarna på sydöstra sidan försågs de istället, av tekniska skäl, med svetsad stomme.

Portarna på sydöstra längan, vilka så gott som färdigställts redan under etapp 2 behandlades med dalbränd trätjära i gyllenbrun kulör, av fabrikat Claessons och monterades med smidda gångjärn.

Fönster

För åtgärder beträffande fönster utgick entreprenören från antikvariska anvisningar lämnade i samband med etapp 2.

Två runda fönster till tornet nytillverkades och de försågs med smidda krokar. Som utgångspunkt för utförandet av fönstren användes äldre fotografier. Fönstrens invändiga omfattning åtgärdades ej under etapp 3 utan det skall ske på sikt. Fönstren fick även nya fönsterbleck av plåt och de målades med linoljefärg, Ottossons, bruten med bränd terra enligt koden 2A-44 från Riksantikvarieämbetets linoljefärgslikare.

På sydöstra sidan restaurerades karmen på fjärde fönstret, från den södra delen av längan räknat, medan karmarna på övriga tre fönster i samma del byttes helt.

Samtliga fönsterbågar (8 st) nytillverkades och de utformades efter de fönsterbågar som fanns kvar men med något bredare kittfals. De fick en enkelt rundad profilering, lika de befintliga bågar på ladugården vilka uppfattades vara de ursprungliga. I bottenstycket sågades på undersidan ett spår som gör att vattnet släpper och inte blir ståendes under bågen och orsakar rötskador. Där nytt glas sattes in användes munblåst fönsterglas från Gysinge.

Nya hörnbeslag monterades, från Eskilstuna kulturbeslag. De var handklippta i plåt och utformade lika befintliga, dock med ett något kortare ”ben”. Fönstren fästes med vardera fyra smidda krokar.

Bågar och karmar målades även de med linoljefärg, lika tornets fönster.

Befintliga fönsterbleck av gjutjärn borstades rena med stålborste. De grundades med järnmönja, Ottossons, och målades med linoljefärg, lika fönsterbågarna.

Övriga arbeten

Tornet försågs med två nytillverkade urtavlor. Som förlaga användes rester av en bevarad urtavla, upphittad i ladugården. Troligen hade den romerska siffror vilka var vitmålade och själva urtavlan var svart. De nytillverkade blymönjades samt avfärgades med linoljefärg, Ottossons. Kittvit användes till siffrorna och svart till själva tavlan. Visarna nytillverkades även dem.

Tornet försågs även med en nytillverkad vindflöjel vilken var en rekonstruktion efter ett fotografi från 1920-talet. Vindflöjeln utfördes i smidesjärn av Bista smide, blymönjades samt målades med svart linoljefärg. Själva trästången tjärades, något som skall utföras årligen.

För att kunna köra in i ladugården måste det tidigare ha funnits någon form av körbro. Enligt ägaren skall en äldre ramp ha varit av trä varför detta material användes vid nytillverkningen av två körbryggor till sydvästra fasaden. Under respektive ramp gjöts en betongplatta. Vid undersökning påträffades krokar som varit inborrade i granitsockeln, som fäste för tidigare körbroar. Smidda krokar togs därför fram för förankring av körbryggorna i grunden. Virket i bryggorna avses att tjärbehandlas ett flertal gånger. Arbetet med framtagning av krokar liksom behandling med tjära återstod vid slutbesiktning.

En dränering grävdes vidare längs med grunden från västra knuten på sydvästra sidan och fram till femte fönstret på sydöstra sidan. Dräneringen utfördes med singelbädd. Överst lades natursingel eftersom detta kommer att ligga synligt. Natursingel är något finare. Marken på sydöstra sidan avsågs ej att färdigställas under år 2009.

Fastighetsägaren avser också att gräva ner 400 mm brunnar vid varje stuprör. En brunn skall också grävas ned där dräneringen avslutades på sydöstra sidan. Vidare skall en 110 mm ledning för avledning av dagvatten läggas längs med sydvästra grunden. Dagvattenledningen skall också ledas vidare på den sydöstra sidan fram till brunnen mellan fjärde och femte fönstret från södra delen sett. Ovanför brunnen kommer ett stuprör, lika de andra som tillförts, att monteras.

Sydöstra sidans sinnerstensmur knackades ur och fogades om med hydrauliskt kalkbruk. Tidigare var de fogade med luftkalk.

I samband med arbetet på sydöstra sidan rasade delar av murverket. Stommen lagades där med lecablock kring de nya portarna och fönstren.

Antikvarisk kommentar

En del av åtgärderna genomfördes utan antikvarisk medverkan. Framförallt gällde detta följande:

- 2 urtavlor som rekonstruerades efter resterna av en befintlig förlaga
- 2 runda fönster som rekonstruerades efter foto
- vindflöjel som rekonstruerades efter foto
- 2 skullportar som rekonstruerades efter foto
- plåtarbeten kring skullportar
- lagning av stomme med lecablock kring nya portar och fönster på sydöstra sidan (pga oförutsedda problem med ras under arbetets gång)
- urknackning av kalkfogar och omfogning med hydrauliskt kalkbruk i sinnerstensmur på sydöstra sidan

Samtliga av dessa åtgärder bedömdes ha genomförts på ett tillfredsställande sätt ur antikvarisk synpunkt.

Vidare hade nytillverkning av olika portar och fönster redan påbörjats då antikvarisk medverkande gjorde sin första besiktning. Även en del plåtarbeten var beställda. För dessa åtgärder hade de antikvariska anvisningarna som lämnades vid etapp 2 använts som utgångspunkt. Undantag från tidigare lämnade anvisningar gällde ytterportarna på sydvästra sidan. Dessa hade, av tekniska skäl, försetts med en svetsad stomme istället för den typ av trästomme som godkänts och tillämpats på sydöstra sidans portar. Länsstyrelsen godkände avvikelserna ur antikvarisk synpunkt.

Följande firmor medverkade under etapp 3:

- Bygg & Entreprenad i Örebro AB
- Anders Dahl Plåt & Ventilation
- Linas smidesverkstad
- Bista smide

Bilddokumentation

Fotoprotokoll

Acc.nr. OLM_2008_39_51-82

Objekt: Ladugården vid Hammarby herrgård

Ort: Hammarby

Gata/kvarter/fastighet: Södra Husby 1:41

Socken: Nora

Kommun: Nora

Län: T

År: 2009 Etapp 3

Motiv:

51: Port, sydvästra sidan, före åtgärd

52: Nya, isolerade innerdörrar, monterade under etapp 2, sydvästra sidan

53: Detalj, port på sydvästra sidan, före åtgärd

54: Sydvästra sidan, före åtgärd

55-57: Nyttillverkade portar till sydöstra fasaden, färdiga för montering

58: Fönster

59: Sydvästra sidan, före åtgärd

60-62: Skullport efter åtgärd

63-64: Port, sydöstra sidan, efter åtgärd

65: Sydöstra sidan, efter åtgärd

66: Fönster, sydöstra sidan, efter åtgärd

67: Port, sydöstra sidan, efter åtgärd

68: Körbrygga, arbete pågår

69: Torn, efter åtgärd

70: Insida av fönster, efter åtgärd

71-72: Insida av tornfönster, efter åtgärd

73: Brunn i anslutning till stuprör

74: Montering av svetsad stomme till port på sydvästra sidan pågår

75: Körbrygga monterad, port ännu ej på plats, sydvästra sidan

76: Sydvästra sidan, endast några åtgärder återstår

77: Sydvästra och sydöstra sidan, endast några åtgärder återstår

78-80: Tillverkning av dörrblad till portar pågår

81: Stuprör

82: Sydöstra fasaden, efter åtgärd

Foto: Charlotte Gustafsson, Örebro läns museum

Diariernr: 2008.220.103

Bilder före åtgärder

Port på sydvästra sidan före åtgärd

Nya innerdörrar monterades under etapp 2

Nya portar till sydöstra sidan

Sydvästra sidan innan åtgärd

Bilder under arbetets gång samt efter åtgärder

Montering av svetsad stomme på sydvästra sidan pågår

Nyttillverkning av portar till sydvästra sidan pågår

Körbrygga är monterad, arbete med infästning i grund samt behandling med tjära återstår

Nyttillverkade urtavlor samt vindflöjel är monterade

Nyttillverkat tornfönster efter åtgärd

Sydöstra sidan

Nyttillverkad skullport, port samt fönster efter åtgärder, sydöstra sidan

*Sydvästra samt sydöstra fasaden
Arbetet är nästintill färdigt*